

Милутин А. ЉЕШЕВИЋ*, Марко ЉЕШЕВИЋ**

ФИТОНИМИ У СЕЛУ БРЉЕВУ У ПИВИ

Сажетак: Фитоними су доминантна појава у оквиру топономастике свих крајава у Црној Гори, без обзира о каквим се географским цјелинама радило. Биљне заједнице, а нарочито дрвене асоцијације су најочљивије у простору па је и логична последица да оне дају основу за именовање локација. Пива је, иначе, богата разним врстама дрвећа која дају предјелима специфичну слику. Мозаик предјоних цјелина Пиву чини визуелно веома интересантном покрајином, нарочито за оне људе који први пут ступају на њено тло. Имајући у виду да крајеви кроз историју мијењају владаре, народе а са њима и језике, неки од назива се задржавају током дугог времена свједочећи о давном присуству народа којих више нема на том простору. Понекад су присутне туђице које свједоче о томе да је неко други владао тим простором или је утицао на културу говора домицилног народа. Ипак се фитоними доминантно везују за језик народа који живи на том простору па су на одређен начин они и свједок о народности људи на тим просторима. У Пиви доминирају фитоними на српском језику.

Кључне ријечи: *фитоними, село, предјони мозаик, дрвене асоцијације, језичка разноврсност, језичка идентификација*

УВОД

Пива је старохерцеговачка жупа на сјеверозападу Црне Горе. Долином Пиве и Комарнице подијељена је на регионалне потцјелине — Планину пивску и Пивску жупу. Површина Пиве износи 896,2 km², од чега на општину Плужине отпада 854 km² или 95,29 %, на хатар села Мала Црна Гора 32,3 km² или 3,6 %, а на хатар села Крушево 9,9 km² или 1,11 %. На овој територији према попису из 1991. године живи 5.247 становника, тј. нешто више од 6

* Милутин А. Љешевић (Београд), професор универзитета

** Марко Љешевић (Бијељина), мср, филолог

становника/km². Највиша тачка у Пиви је Боботов кук¹ 2.522 m, а најнижа на саставку Пиве и Таре код Шћепан Поља и износи 433 m, што значи да је висинска амплитуда Пиве 2.089 m. Територија у највећем обиму припада морфолошком сливу Пиве (Комарнице), потом сливу Таре, а само веома мали дијелови припадају морфолошким сливовима Зете, Требишњице и Сутјеске. У Пиви, од морфолошких цјелина доминира долина истоимене ријеке са Комарницом, а од планина оне које Пиву граниче: Дурмитор са истока, Маглић и Волујак са запада, Голија и Леденица са југозапада и на крају Војник са југа и југоистока. Пива има неправилан облик. Издужена је по меридијанском правцу. Дужа меридијанска оса која се поклапа са меридијаном 18⁰ 50' је дугачка око 50 km, а краћа оса запад-исток је дугачка око 30 km. Пива је према сјеверу широко отворена према долини горње Дрине, према западу је преко превоја Равно везана за Гатачко поље. Пива је јасно издвојена цјелина, са свим карактеристикама релативно изоловане регије.

Село Брљево се налази у сјеверозападном дијелу регије Пива а испод планина Маглић и Биоч а надвисује долину Пиве у свом највећем дијелу. Поред централног дијела села су и два засеока — Суводо и Кошара. Суводо је нижи од централног дијела за око 400 m, а Кошара виша за око 200 метара, што значи да је висинска амплитуда насељеног простора око 600 m. Иначе, хатар села Брљева се простира од 450 m у кањону Пиве до 2.396 m (највиши врх Биоча). Само село Брљево се дијели на четири главне породичне махале. На источном дијелу села су Васовићи (некада 8 кућа), у централном дијелу Ђаласани (раније је било 6 кућа) у западном дијелу села су Љешевићи (прије Другог свјетског рата је било 8 кућа) а у југозападном дијелу су Аџићи (некада било 5 кућа). Аџићи насељавају и заселак Суводо (4 куће) а Ђаласани заселак Кошара (3 куће).

Топоними села Брљева, као и других крајева, везују се за различите термине. Поред фитонима ту су и зооними (везани за домаће или дивље животиње), хидроними (термини везани за водна својства), хороними (објекти који се односе на морфолошка својства), хомоними (објекти односно локалитети повезани за имена људи), еконими (ојконими — термини везани за насељена мјеста.

¹ Граница Пиве и општине Плужине према Жабљаку, односно Језерима, иде преко врха Боботовог кука, који је уједно и највиши врх Дурмитора.

као и топоними који нису везани ни за један вид напријед наведених назива. Примјери таквих термина су Кулина, Писмо, Смедерево, Замрштен, Столови, Биоч, Витлови, Грци итд. Сам ојконим села Брљева се везује за причу да се село накада давно звало Борово, јер се налазило доста црних борова по њему и око њега. Борови су страдали у пожару, а по терену су остали гарави трагови, што је довело да се село назове Брљево (убрљано гаревином и пепелом).

Фитоними у Брљеву могу се подијелити на: општег биоценотичког карактера, четинарске, листопадне, жбунасте и травне објекте.

ФИТОНИМИ ОПШТЕГ ФИТОЦЕНОТИЧКОГ КАРАКТЕРА

Ови фитоними се везују за фитоценозе које дају изгледе локалитету или терену ширег простора. Они су уочљиви из даљине и дају предјелу посебан печат. Народ их тако назива јер имају своју посебност у односу на околину.

Шуме је фитоним који се односи на присојну страну долине Суводола а између ове долине и платоа на коме се налази главни дио села. У оквиру овог локалитета издвајају се састојине цера, дрена, граба, рјеђе јасена, лијеске и јавора. Ове састојине немају дрвеће велике висине јер микроклиматски и педолошки услови не дозвољавају раст високих стабала. Стрмина у којој преовлађују реголитна земљишта, а јужна страна изазива смањење падавина које се не могу дуже задржати у земљишту.

Бучје је назив који се везује за ниско грмље и шибље. Обично се ради о биоценози граба и грабића, рјеђе лијеске и неких других ниских састојина. Терен са овим називом се налази испод брда Кулине са сјеверне стране, а југоисточно од села. Ова страна има нагиб од око 30°. Дрвенасте форме су окружене високим травама, па је и овај постор добар за испашу, и мјештани овде одбијају говеда, нарочито љети због хладовине.

Киолијеврѝ је велика састојина смрчеве шуме на осојној страни Горњег Суводола према будањским катунима Штирно, а испод Малог Биоча. То је углавном састојина смрче (смреке), високих стабала. Због тога ово подсјећа на врт, односно оређен засад четинара. Како је добијен овај назив, ни стари људи у селу не знају.

ФИТОНИМИ ЧЕТИНАРСКИХ САСТОЈИНА

Од четинара у атару села Брљева преовлађују на површима смрче и јеле, на долинским странама црни бор, а на висинама изнад 1600 m бор кривуљ или клековина, како га називају становници овог села.

Смрековаче су простор у најсјевернијем дијелу терена Кошаре. Овдје доминира смрча (смрека). *Смрче (смреке)*, (*Picea excelsa link*) су високо зимзелено дрвеће, које своју крошњу формира од тла. Слична је роду јела, па је многи поистовјеђују са њом. Мада су то различите врсте, лако их је помијешати; један од најсигурнијих начина разликовања ове двије врсте је положај њихових шишарки. Заправо, код јеле, шишарке су окренуте на горе, док су код смрча шишарке висеће. Општи облик смреке је широко купаст са правилно распоређеним гранама око стабла у етажама. Веома је отпорна врста, а такође је јако декоративна, тако да се може садити у свим срединама и земљиштима. Самоникла расте само на већим надморским висинама. Због неконтролисане сјече на овом локалитету је доста проријеђена.

Клеково њлеће је терен сјевероисточног дијела планине Велики Биоч. Овдје доминира *бор кривуљ, њланински бор, клековина (Pinus mugo Turra s. l.)*. Расте зонално као климакс клековине на горњој граници шуме (1500–1800 m), не подноси сушу па изостаје на јужним падинама. Типски је облик кривуља чешћи у завјетринама снијежних падина. *Pinus mugo* је двоигличасти бор. Он долази у широком распону облика од дрвећа па до компактних грмова. Размножавање бора се врши сјеменом и подложно је мутацији. Клековина је споро растући четинар, неке сорте нарасту и мање од 5 cm годишње. Он је толерантан на широк распон типова тла. Одговара му сунчани положај. Слабо подноси сушу.

Борје је фитоним за терен који се налази на присојној страни валова Горњи Суводо према катуну Јаворак. Ради се о веома високим састојинама црног бора. Црни бор (*Pinus nigra*) је црногорично дрво из породице *Pinaceae*. Нарасте до 40 m. Крошња је јајаста, а у старијем добу и на каменитом тлу широко заобљена или кишобранаста, готово хоризонтално заравњеног врха. Кора дебла је тамносива и избраздана. У старости је дубоко испуцала на неправилне издужене плоче. Дебела је и до 10 cm. Цвјетови су једнополни. Мушки цвјетови су жућкасти, око 2 cm дуги, у групама. Женски су појединачни. Цвјета у мају. Иглице су тврде, благо повијене,

тамно-зелене, 8–15 cm дуге, 1.5–2 mm дебеле, нагло ушиљеног жућкастог врха. Налазе се по 2 у групи. Сјеме је сиво-смеђе боје, дуго 5–7 mm, широко око 4 mm, са око 2 cm дугим крилцем. Има корјенску мрежу са жилом срчаницом. Коријење продире између камења и побољшава услове за остале врсте. Живи до 500 година. Обилује смолом. Има велику бјелицу, а сразмјерно малу срж. Насељава ксеротермна станишта, претежно на кречњаку, доломиту и серпентину, већином на топлијим експозицијама, брдског и планинског појаса. Гради чисте или мијешане састојине. Може поднијети сјенке оближњег дрвећа. Подмладак захтијева доста свјетла за развој, али ипак подноси више сјенке. Отпоран је на сушу и добро подноси мраз. Умјерено је осјетљив на зимске мразеве. Није осјетљив на дим, прашину и штетне гасове. Поправља земљиште, подноси сушу, жегу и буру.

Крњава јела је фитоним на подручју катуна Јаворак према локалитетима Новак и Први до. То је шумовит предио у коме данас доминирају букве. Међу њима се истиче висока стара јела која је окрњена ударом громава. Она доминира изнад букове шуме и ливада за око 20 метара. Лако се уочава из велике даљине, што је и дало име овом локалитету. Он ће се сачувати и када ове старе доминантне јеле не буде.

ФИТОНИМИ ЗА ЛИСТОПАДНЕ САСТОЈИНЕ И ДРВЕЋЕ

Љесковаче су фитоним за страну од ријеке Пиве до дна села Брљева (локалитет Зесеље). Овом страном је био стари пут, односно стаза којом су сељани силазили до ријеке Пиве и даље према Плужинама. Пут је веома стрм па су натоварени коњи тешко излазили. У овом локалитету су доминантне лијеске, нарочито у горњем дијелу. Поред лијеске ту се јављају рјеђе састојине граба, дријена, а понегдје и ниског црног јасена. Земљиште је веома оскудно, страна изложена сунцу па веће дрвеће тешко да би опстало. Поред стазе се налази неколико пећина у којима су мјештани прије Другог свјетског рата у зимском мјесецима чували козе, а понекад и овце, јер је снијег био краткотрајан, а било доста зимзеленог биља.

Рас (храст). Фитоним **Рас** (храст) се налази изнад Љешавића засеока са сјеверне стране. Назив је везан за храстове, којих више нема, јер су или искрчени или изгорјели. Тај фитоним нам свједочи да је ту била храстова шума или усамљено истакнуто дрво храста.

Низ ову падину је колска стаза која повезује ову махалу са сеоским путем који води од Суводола према катуну Јаворак, ливадама Поља и засеоку Кошара. Данас нема ниједног дрвета на тој падини, која је каменита са ријетком травом. При дну са источне стране је стара сеоска чатрња, односно резервоар у који су са сливника сакупљале кишница и сњежаница. Она је функционисала све до Другог свјетског рата, када су Нијемци бацили бомбе у њу и учинили да она испушта воду.

Јаворак је фитоним за катун села Брљева. У овом катуну су се налазиле колибе свих домаћинстава из села и заселака. У катуну нема јаворова, већ само дебеле и високе букве. Катун Јаворак карактеришу оgrade са ливадама и њивама (углавном кромпиришта и купушишта, рјеђе су засијани јечам и раж). Плодно земљиште је добијено крчењем дукове и јелове шуме. Катун је сјеверно од села на око 3 сата хода. Спојен је широким колским путем.

Јаворове сџране. Јавор (*Acer*) је род листопадног дрвећа из породице јавора (*Aceraceae*). Род дрвећа из фамилије *Sapindaceae* (у појединим системима класификације *Aceraceae*). Обухвата око 113 врста, препознатљивих по својим унакрсним листовима, симетрично ослобођеним цвјетовима. Плодник се састоји од два сјемена заметка. Јавори су познати по великој ширини као листолики украси и јесењим бојама. Врсте јавора уобичајено расту од осредњег до великог дрвећа са лепезастим листовима. Јавори су важан извор полена и нектара за пчеле током раног прољећа. Фитоним Јаворове стране налази се у подручју терена Кошаре у источном дијелу а изнад кањона Пиве. Обухвата простор од око 10 хектара. Дрвеће јавора је доста исјечено, али се оно обнавља што из пањача што из сјемена које се разбацује вјетром.

Јасике су фитоним који се налази сјеверно изнад села Брљева, на удаљености од око 2 сата хода. Изнад је сеоских чаира и ливада а са јужне стране брда Столови, односно падине која одваја површ Поља од Кошарске површи. Овдје се јасике јављају у доловима и на осојним странама. Јасика (трепетљика) је дрвенаста биљка. (*Populus tremula*) је врста тополе распрострањена у Палеарктику (Европа, сјеверна Африка, већи дио Азије). Дрво је висине и до 35 m, пречника и до 1 m. Живи до 180 година. Спада у врсте дрвећа са брзим прирастом. Има свијетлозелену глатку кору и веома покретно лишће које трепери и на најслабијем вјетру. Овдје јасика није представљена у виду шуме, већ у виду изолованих шумарака.

Брезови рѝ је фитоним који се јавља у источном дијелу села недалеко од Васовића краја. У овом локалитету нема данас бреза, само понека јасика, а назив потиче од *јасика* или је некада оvdје било и бреза. То је данас голи брежуљак, кршевит и претворен у пашњаке, са мало танког земљишта и пуно камења. То је дрвенаста биљка из фамилије *Betula*. Има високо дрво које достиже висину до 28 m и пречник до 40 cm. Старост може бити и до 100 година. Високо дрво има танке и витке гранчице, бијелу глатку кору што се може љуштити на листиће танке попут папира. Листови на петељкама су косо четвртасти или троугласти, зашиљени и двоструко тестерасти. Цвјетне ресе дугачке су 3 до 4 cm, а развијају се заједно с лишћем. Код нас је позната у изради метли корисних у пољопривредним и сеоским домаћинствима. Употребљавају се лист, пупољци, ресе и кора у народном лијечењу.

Јасенови до је фитоним који се налази у оквиру шуме Кошаре, а надалеко од Превије (превој према селу Мратињу). До је широк око 300 m, а дубок 5–10 m. Кроз њега пролази пут (коњска стаза) између Брљева према Мратињу. Јасенови су оvdје високи преко 30 m, пречника стабла до 50 cm. Род јасена спада у дрвенасте скривеносјемењаче из фамилије маслина (*Oleaceae*). Род јасена (*Fraxinus*) броји око 65 врста дрвећа распрострањених углавном у сјеверној хемисфери. Биљке су већином средње високо до високо дрвеће. Већина врста је листопадна, листови су наспрамни, рјеђе по три у пршљену, и перасто сложени (код неколико врста прости). Цвјетови у гроздастим цвастима, четворочлани: чашица четворозуба код неких врста остаје на плоду; круница код већине врста изостаје (анемогамне врсте) код црног јасена бијела, латице издужене (научни назив *Fraxinus ornus*); са два прашника и синкарпним тучком од двије карпеле; жиг дворежњвит. Плод је крилата орашица.

Ива је широки простор између засеока Кошаре и дијела стране Кошарске шуме. Назив је добио по иви, која је једна од родова врба. Ива (*Salix caprea*) је листопадна врста дрвећа из породице врба (лат. *Salicaceae*). Расте на влажним подручјима уз рубове шума. Расте као грм или мање дрво. Широко је распрострањена и не пријети јој опасност од изумирања. Кора јој је зеленкаста и дуго времена глатка. Сваки грм или дрво носи цвјетове само једног пола. Мушки цвјетови су јајастог облика са прашницима жуте боје који када сазру отпуштају полен, док су женски цвјетови витки и ваљкасти, сивозелене боје. Цвјетови названи „маце“ појављују се прије листања. Пупољци су дебели и сјајно-смеђи. Изданци су дебели у почетку сиви и длакави. Лишће је јајолико или елиптично,

дуго 3–12 cm и широко 2–8 cm, шире него код већине осталих врба. Одоздо је дјеличасто са 6–10 жила. Врх листа је често спирално усукан. Опрашују се инсектима. Плод је мала капсула дугачка 5–10 mm која садржи многобројна мала сјемена која су обавијена финим длачицама. Сјемене је веома мало (око 0,2 mm). Овдје се ива јавља у већим шумарцима у долинама углавном на осојним странама.

ФИТОНИМИ ЗА ТРАВНЕ САСТОЈИНЕ И ЗЕЛЕНЕ БИЉКЕ

Јајодња њлан је фитоним који је везан за крчене просторе гдје се у травним формацијама јавља шумска јагода. Овај локалитет се налази поред пута из Брљева према катуну Јаворак. Локалитет је округао терен површине око 1,5 хектара, окружен је буковом шумом. Јагода је биљни род из породице ружа (*Rosaceae*). Врста шумска јагода (*Fragaria vesca*) зељаста је вишегодишња трајница са ситним мирисним, црвеним, плодовима. Од ње и од неких других врста узгојене су многобројне вртне сорте крупних сочних плодова. Свјетска помолошка наука је досад регистровала око 20.000 сорти јагоде, различитих привредно-биолошких особина.

Јаблан до је фитоним који је везан за веома мали простор, долину која се налази покрај пута из ливада Брљевског поља према катуну Јаворак. То је долина дубока око 50 m, а пречника око 150 m. На дну се налази влажније тло гдје се у току љета јављају цвјетови јаблана. Јаблан је зељаста биљка, слична божуру, односно чини прелаз између божура и љутића. Има лоптасте једноредне цвјетове специфичног пријатног мириса. У народу је омиљен.

Божурев до. Божур (*Raeonia*) је род вишегодишњих биљака из истоимене фамилије, зељаста или полудрвенаста биљка са подземним стаблом у виду кртоле. Цвијет је крупан, црвене или розе боје. Цвјета у прољеће од марта до маја, на Брљеву од априла до јуна. Овдје расте дивље. Некада се користио за лијечење падавице, великог кашља, хемороида и за смирење. Биљка је отровна па нијесу ријетки случајеви тровања због непримјерене дозе, те се не препоручује за лијечење. Локалитет се налази иза узвишења Столови на висини од око 1450 m. То је ведроста вртача (до) дубине око 30 m, а пречника око 80 m. Божура има око 50 стабаоца, а цвјета крајем маја.

Бљуштурни до је назив добио по биљци бљуштур. Локалитет се налази на подручју Језерине (између Великог и Малог Био-ча). Бљуштур је ливадско зеље, дивља блитва (*Rumex pulcher*). То је

вишегодишња зељаста биљка са снажном стабљиком која може да нарасте и до 2 метра у висину. Приземни листови су веома велики а могу бити дуги и до пола метра. Јавља се у планинским подручјима, а у атару села Брљева на висинама изнад 1400 m. Расте нарочито на мјестима куда се креће или задржава стока, око планинских пашњака, торова, катуна, често у веома великој количини, покривајући каткад и по више хектара. Сасвим млади, још помало жућкасти листови и млади изданци могу да се употребљавају за спремање мијешаних салата, за чорбе, варива, пиреа, надјеве и сл. Беру се од раног прољећа и у току цијелог љета све до касне јесени, будући да за све то вријеме издијају накнадни млади листови. Могу да се употребљавају без ограничења. Старији листови су крути и нагорки. Млади сочни листови и изданци су пријатног кисјелог укуса. Употребљавају се свјежи за салату или кувани за чорбу, варива, пиреа, надјеве и сл., најчешће у мјешавини са другим врстама дивљег поврћа. Због доста великих количина оксалне кисјелине, не треба их користити много у једном obroку јер тада могу да буду штетни.

ЗАКЉУЧАК

Фитоними села Брљева су доминантни међу осталим топонимима. То је због тога што су биљне заједнице (фитоценозе) најочљивије на терену. Остали топоними везани за имена људи, догађаје, хидролошке прилике или морфологију простора мање су заступљени јер се везују за пролазне објекте и теренске опсервације. Ни фитоними нису вјечити, јер се и они мијењају, или се мијења узрок њиховог именовања. Наиме, неке биљке, поготову дрвећа нестану или под утицајем људских активности (пожари, крчење) или природних непогода (усови, болести и сл). Тако, на примјер, фитоними: Рас (храст), и Брезови рт не одговарају данашњем стању јер не том мјесту нема храстова нити бреза. То не значи да се ове биљке неће „вратити“ на мјесто гдје су раније постојале јер природна обнова је честа појава, нарочито када се иселе становници тога краја или се изврши вјештачка интродукција. Фитоними су свјedoци некадашњег стања на терену. Некада се фитоними изгубе јер је дошло до промјене ситуације на терену. Па и сам назив села Брљева је новијег датума јер се некада по боровима звало Борово. Нестанком борова у пожару промијењен је и назив мјеста јер је пожаристе асоцирало на друго стање, односно изглед простора.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бранислав Јовановић, С. Радуловић, М. Вићентијевић. (1977): *Дендротипо-ними Србије*, Гласник Шумарског факултета 52, Београд.
- [2] Грковић, Милица (2006). *Имена месџа и људи на Косову и у Мешохији у средњем веку. Србина Косову и у Мешохији: Зборник радова санаучној скуја*. Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 43—51.
- [3] Vukić Pulević (2012): *Sinonimi u fitonimiji i fitotoponimiji Crne Gore*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Lingua Montenegrina, god. V/1, br. 9, Podgorica.
- [4] Вилотије Блечић (1958): *Шумска вегетација и вегетација сџена и џочила долине реке Пиве*, Универзитет у Београду.
- [5] Тијанић-Вујовић Мара: (2018): *Топонимија Жује џивске*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- [6] Цицмил-Реметић Радојка (2010): *Топонимија Пивске џланине*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- [7] Љешевић А. М., (2005): *Карсџ Пиве*, Црногорска академија наука и умјетности, Поседна издања књ. 45. Одјељење природних наука књ. 25, стр. 1–296. Подгорица.
- [8] Љешевић М. (2011): *Научна и народна џерминологија карсџа Црне Горе*, Црногорска академија наука, Поседна издања, књ. 85. стр. 1–564, Подгорица.
- [9] Загорка Вавић Грос (2014): *Топоними чувари нашеј језика*, Прометеј, Београд.

Milutin LJEŠEVIĆ, Marko LJEŠEVIĆ

PHYTONYMS IN THE VILLAGE OF BRLJEVO IN PIVA REGION

Summary

The village of Brljevo is located in the northwestern part of the Piva region, and below the Maglic and Bioč mountains, it overlooks the Piva valley in its largest part. In addition to the central part of the village are two hamlets - Suvodo and Košara.

The toponyms of the villages of Brljeva and other areas are related to various terms. In addition to phytonyms, there are zoonims (related to domestic or wild-life), hydronyms (terms related to aquatic properties), chrononyms (objects related to morphological characteristics), homonyms (objects or localities related to human names), eonyms (oconyms) - terminated to settlements, as well as toponyms not related to any of the foregoing names. Phytonyms in Brljevo can be divided into: general biocenotic character, conifer, deciduous, shrub and grass objects.